

VERSLAG VAN DE BELGIE-RWANDA VERZOENINGSCONFERENTIE KIGALI-GITARAMA 7-14 JULI 2009

In het kader van het “**Europe-Africa Reconciliation Process**” (EARP) zijn we weer met een Belgische delegatie naar Afrika getrokken. Na tweemaal Kongo (juni 2006 en juni 2008) was het de beurt aan een andere ex-kolonie, nl. Rwanda. De bedoeling was dat afgevaardigden van de Europese landen die meegedaan hadden aan de kolonisatie in Afrika, aan hun ex-kolonies de historische schuld zouden belijden van alle onrecht, onderdrukking en wreedheden die in die tijd gebeurd waren. Het is bijna onmogelijk om de intense beleving van een reis naar Afrika en van een verzoeningsconferentie over te brengen aan degenen die er niet bij waren, maar we doen toch een bescheiden poging in dit verslag.

Laten we beginnen bij het begin. Reeds bij de voorbereiding van de reis viel mij op hoe weinig Belgen (ik ook!) weten van de koloniale geschiedenis: over de wreedheden in Kongo wordt de laatste jaren al wat meer gepubliceerd, maar over ons Belgisch aandeel in Rwanda en de relatie met de genocide in 1994 is zo goed als niets bekend. Daarom heeft Philip (lid van de delegatie) een behoorlijke historische studie¹ uitgewerkt om het Belgische geweten te informeren en aan te scherpen.

De Belgische **delegatie** die deze keer mee was, bestond uit Ignace Demaerel (Schaarbeek), Philip Quarles van Ufford (Ronse) en Robert Lippens (Oostrozebeke); het vierde lid (Rik Waelkens, Oudenaarde) had zijn vliegtuig gemist wegens file. Er waren voorts gedelegeerden uit andere landen die direct of indirect in het verleden invloed hadden in Rwanda: 3 uit Frankrijk, 5 uit Duitsland, 1 uit Nederland, 2 uit Engeland, 3 uit de VS. Lynn Badcock van “African Enterprise” (Sint-Genesius-Rode) coördineerde de Europese groep.

Het lokale Rwandese comité dat de conferentie had voorbereid bestond uit verschillende landelijke leiders van minstens 12 denominaties o.l.v. de anglicaanse bisschop. De conferentie heette “Rwanda Amateka Mashya” (“Rwanda nieuw begin” of “nieuw tijdperk”), en was gedurende drie jaar voorbereid. Er waren op de conferentie ook groepen voorgangers uit

Burundi, Oost-Kongo en Uganda, omdat deze buurlanden betrokken waren of zijn in het conflict: dit wordt “het gebied van de grote meren” genoemd.

De eerste morgen bezochten we het **Genocide Memorial in Kigali**, waar de geschiedenis van de genocide van 1994 helemaal uit de doeken gedaan werd, met duizenden foto’s, video-getuigenissen en menselijke overblijfselen. Westerse landen doen de genocide gemakkelijk af als een intern Afrikaans probleem, maar kennen de voorgeschiedenis van de koloniale periode nauwelijks, noch de betrokkenheid van (vooral) Duitsland, België en Frankrijk. Het waren met name de Belgische autoriteiten en de Kerk die in de jaren 1920 de theorie verkondigden dat de Tutsi’s een superieur ras zijn, en die hen gebruikten om de Hutu’s te overheersen en te onderdrukken. Rond 1932 werd de scheiding tussen beide groepen helemaal gebetonneerd door het in de



¹ Deze studie bestaat uit drie artikels, maar voor mensen met niet zoveel tijd is er ook een samenvatting beschikbaar; deze vier teksten kan je vinden op www.pray4belgium.be (onder rubriek “verzoening”). Ook enkele historische studies rond Kongo en de belijdenisbrief die we vorig jaar in Kinshasa gelezen hebben, vind je hier terug

identiteitskaarten te stempelen! In de jaren 1950 daarentegen sloegen overheid en Kerk totaal om en begonnen de Hutu's te steunen in hun strijd tegen de Tutsi's. Na de onafhankelijkheid (1962) bleef België (en de meeste andere landen) het Hutu-regime steunen, ook al was duidelijk dat er regelmatig massaslachtingen van Tutsi's plaatsvonden (al 700.000 doden tussen 1959 en 1994). En in 1994, toen de signalen overduidelijk waren dat er een georganiseerde genocide zou plaatsvinden, deden de VN-troepen niets en trokken zich zelfs terug: heel de wereld keek op TV toe naar de gruwelijke slachtingen en liet Rwanda in de steek. Er waren 800.000 à 1.000.000 doden, 300.000 wezen, 4.000.000 vluchtelingen en een totaal ontredderd land. Letterlijk alles moest heropgebouwd worden, nog het meest het onderling vertrouwen. De regering heeft op 15 jaar tijd zeer veel heropgebouwd, en Rwanda gaat economisch goed vooruit (dat zie je onmiddellijk al in het straatbeeld als je het vergelijkt met bijv. Kongo). Maar de pijn is nog niet voorbij: bijna elke familie rouwt over doden, of heeft een lid in de gevangenis of nog steeds op de vlucht, of verzwijgt geheimen over collaborateurs. Er is nog veel bitterheid, angst en wantrouwen, ook binnen families. Na het bezoek aan het Genocide Memorial legden we nog bloemen op het massagraf (250.000 lijken) - een groot artikel over ons bezoek verscheen met foto's in de krant. Daarna vertrokken we naar Gitarama voor de conferentie. We logeerden in het katholieke centrum Kabgayi, één van de broeihaarden van de genocide.



De conferentie vond plaats in de pinksterkerk van Gitarama (naast het gebouw was een massagraf van 500 mensen die in de kerk gedood waren) en duurde drie dagen: er waren een 200-tal voorgangers aanwezig. De eerste twee dagen waren er veel getuigenissen en toespraken over de geschiedenis van de genocide, over verzoening en vergeving. Er werd uitgelegd hoe in de geschiedenis van Rwanda de ene wonde na de andere ontstaan was, gevoed door misverstanden, onbegrip en onwetendheid. Een cruciaal persoon in het hele verzoeningsproces is dr. Rhiannon Lloyd,



een christenpsychiater uit Wales, die in september 1994 naar Rwanda ging om er te werken rond verzoening, vergeving en traumaverwerking. Ze startte seminars in kerken, gaf onderwijs over vergeving en verzoening, en kan duizenden verhalen vertellen over hoe God aan het werk ging, de harde harten deed smelten, en hoe Tutsi's en Hutu's elkaar, na jaren van haat, wenend om vergeving vroegen. Vaak gingen dan een Hutu en een Tutsi samen op pad naar andere kerken om dezelfde boodschap te brengen. Dr. Rhiannon gaf op de conferentie een enorm indringende studie (de beste die ik in mijn leven ooit hierover gehoord heb!) over vergeving, wat vergeving wél

en níet is, over de prijs die dit kost, de prijs die dit aan God kostte, het offer van Jezus, en de bevrijding die dit achteraf brengt. We hoorden bijv. het getuigenis van Joseph, een Tutsi, die geboren was in Uganda omdat zijn moeder op de vlucht bevallen was in een veld; na jaren ellende in vluchtelingenkampen keerde hij terug naar Rwanda en werd voorganger in een kerk, maar met een hart nog altijd vol bitterheid. Tijdens één van de seminars brak zijn hart en vergaf hij de Hutu's, en later adopteerde hij zelfs een Hutu-meisje. Olivier, een Hutu dokter, vertelde hoe hij als 12-jarige moest vluchten naar Oost-Kongo, daar zijn hele familie verloor en helemaal alleen in de jungle bleef; pas na vele vele jaren kon hij de Tutsi's vergeven en

genezing vinden voor zijn innerlijke bitterheid. Sylvester, een Hutu, vertelde hoe zijn vader na de genocide vals beschuldigd werd en zeven jaar onschuldig in de gevangenis zat, wat enorme bitterheid en haat veroorzaakte. Een andere Tutsi aan de ontbijttafel vertelde hoe zijn beide ouders, 7 van zijn tien broers en zussen, zijn vrouw en drie kinderen vermoord waren..., maar voegde hij eraan toe terwijl hij me recht in de ogen keek: "Ik ben genezen", en aan zijn ogen zag ik dat het waar was.

Een andere bijzondere aanwezige was de kleindochter van de (in 1959 verdreven) koning, die op wonderlijke wijze de genocide overleefde en nu in Nederland woont. Uiteraard was er ook veel en mooie muziek door verschillende koren. Dave, een Brit, had in samenwerking met jongeren uit de verschillende landen een koor opgericht en speciaal liederen rond verzoening gecomponeerd (en enkele Cd's uitgebracht). De Amerikaanse afgevaardigden vertelden hoe ze in de VS heel hoge contacten gelegd hadden, o.a. met Roméo Dallaire, de toenmalige VN-generaal in Rwanda, en met de presidenten Clinton en Carter – Clinton heeft later openlijk toegegeven dat ze grote fouten gemaakt hadden. Ook de afgevaardigden uit de buurlanden konden hun verhaal doen, omdat veel vluchtelingen daar de situatie destabilliseerden, en gevluchte milities verder de streek terroriseerden (of nog steeds terroriseren). Tijdens de maaltijden was er veel gelegenheid om kennis te maken met elkaar en waren er veel boeiende en vruchtbare gesprekken.

Wat dit hele verhaal extra pijnlijk maakt voor christenen is dat **de kerken** gedeeltelijk actief of passief hebben meegewerkt aan de genocide. In 1993 was 90% van Rwanda christen en gold het als een modelland! Hoe diep zat dat christendom? Welk soort christendom hadden de blanken geleerd of getoond²? De katholieke aartsbisschop ten tijde van de genocide was zeer goed bevriend met de Hutu-president en steunde diens criminele beleid tegen de Tutsi's. Het ergste verhaal is dat van een katholieke priester die het bevel gaf aan de milities om zijn eigen kerk (!) met 2000 van zijn eigen leden plat te walsen met een bulldozer. Andere priesters en nonnen hebben geweigerd vluchtelingen te beschermen. Maar ook binnen protestantse kerken heeft een deel van de voorgangers actief of passief meegewerkt. Gelukkig zijn er ook getuigenissen van buitengewone moed van kerkleiders en christenen die hun leven gaven om anderen te redden. Maar als geheel heeft de kerk zeker niet de rol gespeeld die ze als Lichaam van Christus had kunnen en moeten spelen! Verschillende kerkleiders hebben openlijk verteld over de verdeeldheid binnen eigen kerken en over beschamende ruzies onder leiders. Andere kerken zitten nog in de "ontkenningsfase". Er was de laatste jaren al een hele weg hierin afgelegd, maar er blijft nog een heel stuk te gaan.

Op de derde dag (zaterdag) waren er dan de officiële belijdenissen in het voetbalstadion – een samenkomst die, naar Afrikaanse traditie, 5,5u duurde. Elk van de betrokken



voor om de zonden en onrechtvaardigheden van zijn land te belijden en vergeving te vragen. Wij als

westerse landen las, geknield, een belijdenisbrief



² De kerkdiensten en het onderwijs waren tijdens de eerste decennia in het Latijn! Het Rwandese woord voor "God", "Imana" werd door de blanke missionarissen afgewezen als een heidense god...

Belgische delegatie hadden een brief voorbereid die ondertekend was door de Evangelische Alliantie Vlaanderen³. Het maakte indruk op de Afrikanen om te zien hoe blanke Europeanen zich zo vernederden en in een totaal andere geest kwamen dan de vroegere kolonistoren. Hoe diep ook de pijn en hoe erg ook het onrecht dat hen door blanken ("muzungu") is aangedaan, als ze oprechte nederigheid zien, zijn Afrikanen heel snel in het vergeven! Aan het eind hebben blank en zwart elkaar hartelijk vergeven en omhelsd. De anglicaanse bisschop vroeg ook



vergeving aan de aanwezige buurlanden voor wat Rwanda (of gevluchte militieën) aan ellende en onrecht had veroorzaakt over de grenzen. De burgemeester van het district was aanwezig en vertelde hoe blij ze was met dit gebeuren. We hopen en geloven dat dit een genezende uitwerking mag hebben, ook voor hun eigen onderling verzoeningsproces.

Na deze conferentie keerden we terug naar Kigali. De volgende

morgen (zondag) gingen enkelen van ons preken in verschillende kerken en de anderen bezochten de kerk van pasteur Anastase, één van de grondleggers van de verzoeningsbeweging. 's Avonds hoorden we nog enkele andere getuigenissen en genoten van het optreden van de muziek, zang en prachtige dans van een kinderkoor, bestaande uit weeskinderen.

Maandagmorgen gingen we op bezoek bij CARSA, een christelijke organisatie gevormd door enkele jongeren, die werken aan verzoening, hulpverlening en heropbouw; weeral hoorden we indrukwekkende verhalen en kregen we bewondering voor het harde werk en de vele offers die hiervoor gebracht werden (de drie jonge universitairers hadden hun werk opgezegd, deze organisatie opgestart zonder enige middelen en leefden uit geloof). Na de middag kregen we de gelegenheid om een plaatselijke kunstenaarsmarkt te bezoeken om wat souvenirs te kopen voor het thuisfront en de achterban.

De volgende dag hadden we een afspraak op het kantoor van de Nationale Commissie voor Verzoening en Eenheid. Deze, door de regering ingestelde, commissie o.l.v. Fatuma



Ndangiza luisterde aandachtig naar ons verhaal en uitte heel veel waardering ervoor. De commissie ijverde al sinds 1999 voor verzoening op alle niveaus, voor gerechtigheid (berechting van de 120.000 gevangenen⁴) en terugkeer van alle vluchtelingen, met alle problemen vandien. Na de genocide ging de regering niet voor wraak tegenover Hutu's, maar ijverde heel sterk voor herstel en verzoening. Maar mevr. Ndangiza benadrukte voortdurend dat eigenlijke verzoening (in het hart!) het werk is van de kerken. En ze vroeg aan de Europeanen om dit verhaal heel duidelijk bekend te maken in de eigen landen (wat we bij deze dus doen!)⁵. Aan



³ Ook deze brief kan je vinden op www.pray4belgium.be.

⁴ Berechting is een noodzakelijk onderdeel van verzoening: als er straffeloosheid is (zoals in de jaren 1959-1963) blijft deze onrechtvaardigheid de boosheid voeden. Als deze 120.000 gevangenen volgens de normale jurisdictie moesten berecht worden, zou dit 180 jaar duren! Daarom werden volkstribunalen (Gacaca's) ingevoerd waardoor de daders in hun eigen dorp werden berecht, temidden van de getuigen. Degenen die hun schuld eerlijk beleden kregen sowieso strafvermindering, en de helft van de straf werd omgezet in gemeenschapsdienst.

⁵ Er werden door enkele Europeanen al plannen gesmeed om een boekje uit te geven met deze getuigenissen om deze boodschap bekend te maken aan de rest van de wereld.

het eind nodigde ze ons uit om dit hele verhaal opnieuw te komen vertellen op een grote conferentie in oktober als de Commissie haar 10-jarig bestaan zal vieren. Na dit onderhoud was er een cameraploeg die verschilden van ons interviewde voor de TV.

Dezelfde avond waren we alweer op het vliegtuig, vol met bijzondere indrukken en veel om te verwerken. Eén ding is duidelijk: als in Rwanda vergeving en verzoening mogelijk is door Gods kracht, is het overal ter wereld mogelijk. In de diepste duisternis doet God soms de grootste wonderen.

Ignace Demaerel

